

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЦИФРОВИХ АКТИВІВ У КОНТЕКСТІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Сучасний етап розвитку економіки характеризується активним упровадженням цифрових технологій, що зумовлює появу нових об'єктів цивільних прав — цифрових активів. Їх правова природа, зміст майнових прав та правовий режим обігу залишаються дискусійними у вітчизняній та зарубіжній доктрині. Відсутність чітких законодавчих визначень створює проблеми для правозастосування, зокрема у сфері захисту прав власності, здійснення цивільно-правових угод і регулювання цифрової економіки. У контексті євроінтеграційного курсу України особливої ваги набуває гармонізація підходів до визначення правового статусу цифрових активів із законодавством Європейського Союзу, зокрема Директиви 2014/65/ЄС (MiFID II) [1], Директиви 2009/110/ЄС (E-Money Directive) [2], Регламенту (ЄС) № 910/2014 (eIDAS Regulation) [3] та П'ятої директиви з протидії відмиванню коштів (AMLD5, Директива (ЄС) 2018/843) [4], а також практики Європейського управління з цінних паперів та ринків (ESMA) і Європейського банківського управління (EBA), які видавали рекомендації щодо застосування чинного права до криптоактивів.

Метою даного дослідження є з'ясування правової природи та особливостей визначення правового статусу цифрових активів у системі цивільного права України, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення нормативного регулювання їх обігу відповідно до сучасних тенденцій цифровізації та європейських стандартів.

Переходячи до безпосереднього предмету нашого дослідження слід вказати, що станом на сьогодні в Україні не існує цілісної нормативно-правової бази, що визначала б правовий статус цифрових активів, порядок їх обігу та захист прав їхніх власників. Це зумовлює низку системних проблем як на рівні законодавства, так і на рівні правозастосування.

Так, слід констатувати відсутність законодавчого визначення поняття «цифровий актив». Попри наявність значної кількості доктринальних тлумачень, легального визначення так і немає в законодавстві України. Слід звичайно в цьому ракурсі згадати Закон України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року [5], який містив офіційне закріплення єдиного терміну та

класифікації цифрових активів, та оскільки він був прийнятий, але так і не набрав чинності, офіційного встановлення терміну вважаємо не відбулось. Таким чином, на практиці правовий статус віртуальних активів так і залишався невизначеним.

Також важливо провести порівняльну характеристику понять «цифровий актив» та «віртуальний актив» з метою обґрунтування найбільш відповідної термінології. Отож, за обсягом поняття «цифровий актив» — ширше, воно охоплює усі об'єкти цивільних прав, що існують у цифровій (нематеріальній) формі. До них можуть належати: криптоактиви (токени, криптовалюти); цифрові права вимоги (наприклад, токенозовані акції, облігації, деривативи); цифрові копії прав інтелектуальної власності; NFT (невзаємозамінні токени); цифрові документи, сертифікати, інші електронні об'єкти з вартісним змістом.

«Віртуальний актив» — поняття вужче, і вживається переважно у фінансово-правовому контексті, зокрема у сфері криптовалют та блокчейн-активів. Це цифрове представлення вартості, яке може бути об'єктом цивільного обігу і використовуватись як засіб обміну, збереження або інвестиції, але не є законним платіжним засобом.

Підсумовуючи слід вказати, що віртуальні активи є одним із різновидів цифрових активів, але не охоплюють усю множину цифрових об'єктів, що мають економічну цінність. Використання в національній правовій доктрині ширшої категорії «цифровий актив» дозволило б розглядати правове регулювання цих об'єктів у системі цивільного права, а не лише у фінансово-економічному контексті.

До речі, серед науковців та практиків точаться дискусії, чи можна відносити цифрові активи до об'єктів права власності, нематеріальних благ або об'єктів інтелектуальної власності. І саме відсутність чіткої правової кваліфікації унеможливлювала належне застосування норм цивільного права до операцій із ними.

Не менш важливою є на сьогодні проблема відсутності механізму державного регулювання та нагляду в досліджуваній сфері. Немає визначеного уповноваженого органу, який би здійснював ліцензування, нагляд чи моніторинг за діяльністю постачальників послуг, пов'язаних із цифровими активами (біржі, кастодіальні сервіси тощо). Це створює неабиякі ризики для інвесторів і правову невизначеність для бізнесу.

Податкове законодавство України також не містить спеціальних норм щодо оподаткування доходів від операцій із цифровими активами. Це призводить до різнотлумачення податкового статусу таких доходів і, відповідно, до ухилення або надмірного оподаткування.

Через відсутність правового визнання таких активів як майна або об'єкта права власності, захист порушених прав у судовому порядку є ускладненим, оскільки не існує чітких підстав для позову та способів захисту.

Все викладене вище також вказує на існування проблеми невідповідності європейським стандартам регулювання. Національне законодавство відстає від підходів ЄС, який у цей період вже працює над проєктом Регламенту, який системно врегулював би обіг цифрових активів у межах усього Європейського Союзу і замінив би значну кількість директив та регламентів, які діють станом на сьогодні. Відсутність гармонізації перешкоджає інтеграції українського ринку цифрових активів у європейський простір фінансових послуг. То ж Україні в даному питанні слід враховувати тенденції розвитку європейського законодавства, яке вже зараз еволюціонує та розвивається швидкими темпами, а не сліпо копіювати норми, які вже зміняться найближчим часом.

Попри те, що вказаний Регламент ще не набрав чинності, його концептуальні положення можуть стати дороговказом для країн, які перебувають на етапі формування власного правового поля у сфері цифрових активів, зокрема для України.

З огляду на це, визначення правового статусу цифрових активів у системі цивільного права України має ґрунтуватися на низці ключових принципів:

1. Визнання цифрових активів об'єктами цивільних прав, що мають економічну цінність і можуть бути предметом правочинів.
2. Надання цифровим активам ознак майна або майнових прав, що дозволить забезпечити їх правовий захист у судовому порядку.
3. Розмежування фінансово-правового та цивільно-правового підходів до регулювання обігу цифрових активів. Перший — визначає вимоги до ринкових учасників та фінансового контролю, другий — встановлює правовий режим володіння, користування і розпорядження.
4. Необхідність гармонізації законодавства України з європейськими підходами, передусім у сфері ідентифікації користувачів (eIDAS Regulation), запобігання відмиванню коштів (AMLD5), а також проєкту Регламенту.
5. Запровадження системи державного нагляду за діяльністю постачальників послуг, пов'язаних із цифровими активами (операторів бірж, кастодіальних сервісів тощо), з одночасним збереженням принципів саморегулювання ринку.

Окремої уваги також потребує питання внесення змін до Цивільного кодексу України, насамперед до розділів, що визначають об'єкти цивільних прав і право власності. Доцільним видається закріплення окремої категорії “цифрові об'єкти цивільних прав”, що охоплюватиме різні види цифрових активів — від токенів і криптовалют до цифрових копій прав інтелектуальної

власності, зберігаючи за останніми особливості правового регулювання в межах книги 4 ЦК України, проте враховуючи особливості цифрової форми вираження результату інтелектуальної діяльності людини.

Не менш важливим є і розвиток договірної регулювання у цифровій сфері: слід законодавчо визнати можливість укладення та виконання смарт-контрактів як форми електронного правочину, а також передбачити спеціальні правила доказування у справах, пов'язаних із цифровими активами.

Таким чином, визначення правового статусу цифрових активів у системі цивільного права України має розглядатися як стратегічне завдання у контексті формування цифрової економіки та правової інтеграції з ЄС. Забезпечення правової визначеності у цій сфері сприятиме розвитку інновацій, залученню інвестицій і підвищенню рівня захисту прав учасників цивільного обігу.

Підсумовуючи слід зазначити, що цифрові активи становлять новий об'єкт цивільних прав, який потребує спеціального правового режиму. Відсутність законодавчого визначення ускладнює захист прав власників і здійснення цивільно-правових операцій. Доцільною вважаємо уніфікацію термінології та поступове наближення законодавства України до норм і підходів, що формуються в Європейському Союзі, зокрема у проєкті Регламенту MiCA. Комплексне правове врегулювання цифрових активів дозволить підвищити рівень правової визначеності, сприятиме розвитку електронного ринку та формуванню сучасної цифрової правової системи в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU (recast) Text with EEA relevance. [Directive - 2014/65 - EN - mifid ii - EUR-Lex](#)
2. Directive 2009/110/EC of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 on the taking up, pursuit and prudential supervision of the business of electronic money institutions amending Directives 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 2000/46/EC (Text with EEA relevance). [Directive - 2009/110 - EN - EUR-Lex](#)
3. Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC. [Regulation - 910/2014 - EN - e-IDAS - EUR-Lex](#)
4. Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and

amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU (Text with EEA relevance).
[Directive - 2018/843 - EN - aml directive - EUR-Lex](#)

5. Закон України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року
№ 2074-IX. [Про віртуальні активи | від 17.02.2022 № 2074-IX](#)